

Небојша Озимић
Народни музеј Ниш

УДК 341.24(497.1)“1941“
930.2:929 Цветковић Д.

ДРАГИША ЦВЕТКОВИЋ И ПРИСТУПАЊЕ ТРОЈНОМ ПАКТУ

АПСТРАКТ: У раду се кроз дневничке белешке директних учесника преговора око потписивања приступања Тројном пакту покушава да ослика велики притисак који је био на потписницима овог документа и њихов душевни лом како током преговора, тако и за време потписивања приступања Тројном пакту.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Драгиша Цветковић, Тројни пакт, кнез Павле, Крунски савет, Министарски савет, Југославија, Иво Андрић, генерал Пешић, Михајло Константиновић

Драгиша Цветковић је у српској, европској и светској историографији остао упамћен као председник Владе Краљевине Југославије који је ставио потпис на документ којим је Југославија приступила Тројном пакту. Овај чин је различито тумачен у југословенској историографији, најчешће као чин издаје самог Цветковића. О самом догађају постоји обимна библиографија¹ па смо сматрали да би за потпуно разумевање свега што је претходило потписивању приступања Тројном пакту требало осветлити драму која се догађала у самом Цветковићу тих дана.

У покушају реконструкције првенствено ћемо се ослонити на два извора од велике важности за овај рад: на мемоарске белешке самог Драгише

¹ Од бројне литературе навешћемо нека дела: Ferdo Čulinović, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd 1970; Jakob Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, Rijeka 1972; Đoko Slijepčević, *Jugoslavija uoči i za vreme Drugog svetskog rata*, Minhen 1978; Elizabeth Barker, *Britanska politika na Balkanu u II svjetskom ratu*, Zagreb 1978; Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, knj. I, Ljubljana–Beograd–Titograd 1983; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1988; Branko Petranović, Nikola Žutić, 27. mart 1941 (tematska zbirka dokumenata), Beograd 1990; Коста Николић, Бојан Б. Димитријевић, Данило Грегорић и 25. март 1941, Београд 2007; Видосав Петровић, Драгиша Цветковић њим самим, Ниш, 2009.

Цветковића² и на дневничке белешке Михајла Константиновића, његовог блиског сарадника тих мартовских дана.³

Сл.1 Драгиша Цветковић (НМН, збирка фотографија,бб)

Како сам Константиновић наводи, „...већања у Двору (Министарског савета, прим. Н. О.) протекла су се кроз две недеље, од 6. до 20. марта. Колико је било седница не знам. Учесници на тим седницама нерадо су говорили о ономе што се тамо ради. Чуо сам да се у преговорима са Немцима затеже са наше стране.“⁴ С друге стране, министар војни генерал Пешић непрестано скреће пажњу на чињеницу да ни у оружју ни у људству Југославија није спремна да пружи озбиљнији отпор Немачкој, и он то експлицитно понавља на заседањима Министарског савета.⁵ О улози Пешића у влади Драгише Цветковића важне податке дао је и британски војни

² До копије бележака Драгише Цветковића дошли смо захваљујући љубазности г. Видосава Петровића на чему се од срца захваљујем. Како је Видосав Петровић преминуо у току настанка овог рада, то му исти посвећујем са дужним пијететом (Прим. Н. О.).

³ Mihajlo Konstantinović, *Politika sporazuma, Dnevničke beleške 1939 – 1941, Londonske beleške 1944 – 1945*, Novi Sad, 1998.

⁴ Isto, 353.

⁵ Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, 1-3, Beograd, 1996, knj.3, 800; Драган Алексић, *Генерал Петар Пешић о Пакту 25. марта 1941*, у: Архив, часопис Архива Југославије, 1-2, Београд, (2011), 114- 130, 121.

аташе у Београду пуковник Кларк чија је оцена била да је генерал Пешић уживао велику војничку репутацију и да је био одлучан противник сваког уступања југословенске територије и давања права транзита осовинским трупима преко Југославије.⁶

По повратку из Бергхофа, где је имао разговоре са Хитлером, кнез Павле је сазвао састанак Крунског савета са очигледном намером да чланове овог тела упозна са Хитлеровим амбицијама и да терет сопствене одлуке пребаци на ово тело. На састанку Крунског савета 6. марта 1941, када је кнез Павле тражио изјашњавање поводом Хитлеровог предлога да Југославија приступи Тројном пакту, генерал Пешић је био за приступање Тројном пакту са образложењем које је, испоставило се, било пресудно да сви чланови Крунског савета буду за приступање Тројном пакту.⁷ Вероватно због тога је министар Двора Милан Антић у изјави Комисији⁸ навео да је „изјава Пешића у овој дискусији је била централни моменат“.⁹

Са своје стране, западни савезници врше притисак на Југославију да не приступи Тројном пакту не нудећи никакву помоћ или алтернативу Влади

⁶ Алексић, н. д., 121.

⁷ АЈ, Државна, 110 ф. 3572. Генерал Пешић је своје образлагање започео следећим речима: „Наш фронт износи 3.000 км, који треба да бранимо од Немаца, Ита-лијана, Бугара и Мађара са свега 27 слабих дивизија. Наше наоружање је слабо, нарочито у техничком погледу. Имамо свега 500 аероплана, 100 тенкова од којих су 50 старог модела, 500 контратенковских топова, и то свега 250 од 47, а остали од 37 – који су врло слаби за одбрану од тенкова већег калибра. Најгоре стојимо са муницијом, за обичну шартну недостаје нам: 750.000 зрна за пољски топ, 800 хиљада за брдски топ, триста милиона за пушку, а тако исто и за остала оружја – као што је Њ. В. Кр. Височанству познато, ја сам увек указивао на недостатак муниције, када сам примио дужност министра затекао сам да се по нашим фабрикама ради само по 6 сати дневно, ја сам одмах повисио на 8, а негде и на 10 сати. Мој претходник, ђенерал Недић, поднео је још 1. новембра нацртан реферат Вашем Кр. Височанству и Претседнику владе у коме је детаљно изнео све недостатке наше војске и тражио да се приђе Осовини, па и по цену уступака неких делова наше територије; ово је учинио онда када Немци нису били сишли на грчко-бугарску границу и када нас нису били обухватили и претили да освоје Солун. Ја нимало не верујем у помоћ Енглеске, што заснивам на томе што врло слабо помажу Грке. Грчки посланик стално се жали на њих и моли да их ми помогнемо, што ми одбијамо, пошто хоћемо да одржимо стриктну неутралност. На основу свега овога ја молим да приђемо пакту, јер нам је то једини спас”

⁸ Пуно име је Комисија за истраживање одговорности за ступање односно увлачење Југославије у рат, а сачињавали су је: заменик комесара Министарства унутрашњих послова Танасије Динић, председник; заменик комесара Министарства просвете Ђорђе Перић, заменик; чланови Миодраг Ђорђевић, заменик управника града, Душан Јевтић, пуковник – војни судија и Радмило Урошевић, судија Окружног суда за град Београд

⁹ Архив САНУ, историјска збирка 14387/10487.Подвукао Н.О.

Краљевине Југославије. Када је после бројних састанака са представницима британске владе јасно издефинисано да Југословенска влада, и поред више пута изражене жеље за заједничким наступом са савезницима, неће моћи да избегне приступање Тројном пакту као далеко извеснијем чину, почело је да долази до унутрашњих трзавица у Влади Југославије.

До озбиљног цепања у војсци долази након боравка генерала Симовића код кнеза Павла, 23. марта 1941. у ситуацији када се већ неколико министара повукло из Владе Краљевине Југославије. Том приликом, генерал Симовић је кнезу Павлу саветовао отпор и рекао *„да ће се иначе војска побунити и да ће авијатичари бомбардовати Двор и зграде владе. Када је генерал Пешић, министар војске и морнарице, дознао да је генерал Симовић примљен код кнеза Павла, рекао је да ће због тога поднети оставку. Криза је пооштрена.“*¹⁰

После бројних заседања, покушаја да се нађе најбољи излаз из све очајније ситуације, у раним јутарњим сатима 24. марта Драгиша Цветковић је добио оставку Михајла Константиновића. У току исте ноћи кулминирао је сукоб у врху војске, оличен у односу генерала Пешића и генерала Симовића, а извештај Цинцар Марковића му је скренуо пажњу да Немци чекају одговор до поноћи. Уколико до тада не добију одговор, приступање Тројном пакту постаје проблематично, чиме је дискрено пренета порука да након тога Југославија више неће имати никакву преговарачку позицију те да ће Немачка са Југославијом ући у рат.

Са тим информацијама, Драгиша Цветковић и Цинцар Марковић нерадо су кренули у Беч на преговоре и потписивање споразума приступања Тројном пакту.¹¹ Скоро да је било извесно да ће у Београду бити извршен државни удар након потписивања бечког акта. Какву су атмосферу остављали у Београду Цветковић и Цинцар Марковић најсликовитије ислуструје реченица коју је на опроштају, пред полазак воза, Драгиши добацио Влатко Мачек: *„Сврши добро посао, Драгиша. Ја ћу овдје држати све у руци!“*¹² У делегацији су, поред Цветковића и Цинцар-Марковића, били Славко Стојковић, саветник у Министарству спољних послова, са немачке стране намачки посланик Фон Херен и директор немачког Verkehrsbureau Фон Нојхаузен, праћени већим бројем новинара.¹³

¹⁰ Константиновић, нд,355; Avramovski,нд,543. Да би се схватио интензитет сукоба генерала Пешића са кнезом Павлом треба имати у виду да је британски посланик у Београду Кембел (sir Ronald Hugh Cempbell) на састанку са кнезом Павлом 7. новембра 1940, био заинтересован о личности новог министра војске. „Питао сам да ли је реч о чврстом и постојаном човеку. Његово краљевско височанство одговорило је да сматра да јесте, и било је прилично изненађено питањем, као да је чврстину свог министра сматрало мање важном ствари, будући да он сам решава сва питања”

¹¹ Михајло Константиновић, н. д., 357; Živko Avramovski, n. d., 543.

¹² Изјава Мите Димитријевића, ВА, Ф – 44/2-20-2 (Подвукао Н.О.).

¹³ Ferdo Čulinović, 1965, 197.

У ДВОРУ БЕЛВЕДЕРЕ

Воз који је са југословенском делегацијом стигао у рано јутро 25. марта дочекали су на железничкој станици гувернер Беча, више војне и цивилне власти и један од секретара министра Рибентропа.¹⁴ Већ према овом саставу било је јасно да је ово још један гест који је југословенску делегацију требало да понизи пре доласка у Белведере. Хладан дочек југословенске делегације био је одраз незадовољства Јоакима фон Рибентропа због четворомесечног свакодневног одлагања приступања Тројном пакту. Други гест омаловажавања југословенске делегације, како сазнајемо из изјаве Мите Димитријевића, био је када је Рибентроп, интервенишући на добијени нацрт говора Драгише Цветковића, затражио да се престилизују две реченице, истичући како оне „не хармонизују довољно са моментом потписивања Пакта“.¹⁵

Ситуацију потписивања важног документа најбоље је описао сам Драгиша Цветковић, па ћемо се у даљем тексту ослонити на његове мемоаре:

„За време док сам испитивао ове документе наш министар у Берлину Иво Андрић је седео поред мене. На моје питање да ли има да учини какву примедбу, он је одговорио да нема ништа да каже и да је све не може бити боље. Јасно је да је г. Андрић одобравао потпис Пакта. Међутим, доцније, када су комунисти преузели власт у Београду, он је променио мишљење па је 1945. године квалификовао „издајом“ оно што је био одобрио 1941. године.“¹⁶

Пошто смо извршили последње испитивање и упоређење докумената са Цинцармарковићем сам кренуо за Белведере где је било одређено место за церемонију потписа. Тамо смо стигли око 13.30 часова.

¹⁴ Čulinović, 1965, 199.

¹⁵ ВА, Ф – 44/2-35-2 (Подвукао Н.О.).

¹⁶ У напомени, Драгиша Цветковић је написао следеће: „Писац од велике вредности, Андрић је дуго времена био у нашој дипломатској служби. Срби су га сматрали као Хрвата а Хрвати као Србина. У ствари, Андрић, рођен у Херцеговини, католик, хипокритски је врдао да се изјасни и тако служио све режиме. Био је помоћник Министра код Стојадиновића, затим Министар у Берлину под мојом владом. После 27. марта он је сачувао своје место у пучистичкој влади генерала Симовића а после напада Хитлеровог на Југославију он је био једини од нашег дипломатског персонала у Немачкој кога нацисти нису интернирали. На против, за сво време окупације живео је мирно у Београду. Године 1945. он је се међу првима придружио Титу. Сада је претседник Удружења књижевника. Капа доле! Андрић је заиста одличан превртаривиста.“ Занимљиво је да се Иво Андрић у Бечу не спомиње ни у чијој мемоарској грађи, изузев код Цветковића.

У даљем тексту преносимо текст Цветковићевих сећања како је и у рукопису (заграде, нови пасуси и друге интервенције) означавајући их курзивом.

У дворцу имитације величине Луја XIV све је било готово за потпис. Једино је фалио Хитлер. Он се био задржао на станици да би поздравио јапанског министра спољних послова при пролазу кроз Беч на путу за Москву, услед чега је церемонија морала бити одложена за 14 часова.¹⁷ (Константиновић, 1998, 357).

Међутим ми смо већ били стигли у Белведере. Рибентроп нас је примио при улазу у палату па нас је увео у велику салу где су већ чекали сакупљени потписници нашег приступа: за Јапан генерал Ошима, амбасадор у Берлину; за Мађарску Стојаи; за Румунију Боси а за Бугарску Драганов – министар у Берлину сваки за своју земљу. Тано је заступао Италију а Балдур фон Ширах Национал –социјалистичку партију.

Петнајесет минута после нас дошао је Хитлер дочекан у пратњи звука војне музике и одушевљене акламације бечког становништва.

Рибентроп узме реч па изложи „жељу“ Југославије да приђе Тројном пакту. Та реч „жеља“ чудно је звонила у мојим ушима. Та реч „жеља“ међутим означавала је четири месеца тврдоглави отпор и самртничке дилеме; четири месеца огорчене борбе и отпора гледајући пред собом смрт у души, када смо били приморани да уступимо терен пред нацистичком пресијом. Дотерани уза зид, опкољени са свију страна, били смо принуђени да приступимо Пакту.¹⁸ Али поменута три протокола придружена Пакту означавала су наше приступање у толикој мери да смо ми у ствари сачували потпуно нашу неутралности нашу војничку независност, без икаквих стварних обавеза. Размишљајући хладно и непристрасно, ја бих требао да се сматрам задовољним што је наша дипломатија могла да ишчупа врло моћној Немачкој такве концесије, да је наше приступање Пакту било само један симболичан гест.¹⁹ Наша је земља била ослобођена од узбудљиве обавезе заједничког фронта са Осовином против савезника. Дато нам је писмено обећање да ће „за сво време“ бити поштована наша независност и наш интегритет (док Румунија није могла избећи да буде територијално строго осакаћена иако је пришла Пакту); од нас није се захтевао ни пролаз²⁰ ни транспорт војних снага преко наше територије што нису могли избећи ни Мађарска, ни Румунија, ни Бугарска па чак ни

¹⁷ Боравак министра спољних послова помиње и М. Константиновић у својим белешкама.

¹⁸ Курзивом подвукао Н.О.

¹⁹ У својим сећањима, Цветковић на чак пет места потенцира да је приступање Пакту симболичан гест, док је суштински то за Југославију добар уговор (Прим. Н. О.).

²⁰ Овде завршава 151. страна Цветковићевог рукописа (Интервенција курзивом Н. О.).

удаљена Шведска.²¹ То је била битна концесија која је оставила потпуно нетакнуто наше национално честољубље и дозволила нам да приђемо Пакту симболично, без издаје наше части. Укљештени између верности циљевима и интересима наших савезника и претње нациста, ми смо се одлучили за једини частан начин да пребродимо теškoће. Што се форме тиче, Немци су се задовољили нашим приласком са пола уста; а што се тиче суштине, три додатна протокола су нас ослободила сваке војне сарадње противу савезника.²² Ми смо сачували нашу потпуно неутралност и тако смо избегли нашој земљи страхоте рата. Да ли смо могли очекивати нешто боље? Питање се постављало да ли ће Хитлер респектовати своје обећање. Ја сам уверен да би га респектовао. Не из пријатељских разлога, нити пак услед специјалне предусретљивости према Југославији већ из простог разлога што, једном уваљен у авантуру са Русијом, он не би имао ни времена, ни интереса, ни жеље, да нападне једну земљу чији су економски производи били за Рајх од првенственог значаја. У ствари, ја бих могао да се сматрам задовољним условима које смо отргли од Немаца. Али, остаје гест приласка Пакту, чисто формални акт потписа, који је давао нашој земљи спољну етикету „припадника“ Осовини, који ми је био одвратан и који ме је мучио. На жалост, гест је био неизбежан.

Не верујем да сам имао тежких тренутака у моме политичком животу од оних које сам проживео тога 25. марта. 1941. Пошто сам потписао протокол о приступању, ја сам прочитао декларацију Југословенске владе. Изговарао сам речи разговетно али потпуно механички, отсутно. Мој глас ми је изгледао стран мени самоме, тако да ми се чинило као да је то био

²¹ Бранко Петрановић сматра да је постигнути договор, плод Југословенске дипломатије, био изузетно повољан, остављајући могућност да се Немачка касније можда не би придржавала потписаног уговора. Три додатне ноте ослобађале су додатно Југославију међународних обавеза у оквиру сила Осовине: 1. Нота се огледа у обавезивању влада Немачке и Италије „...да ће суверенитет и територијални интегритет Југославије увек поштовати“ (*Documents on German Foreign Policy*, Series D, Volume XII, 353, dok. br. 205, Washington, 1953) 2. Нота се односила на гаранције у погледу ослобођења Југославије од војних осовинских транспорта према Тројном пакту: „... част ми је овим потврдити да према споразуму владе осовинских сила за време трајања овог рата владе осовинских сила неће захтевати од Југославије дозволу за прелаз или транспорт трупа преко југословенске државне територије...“ (*Documents of American Foreign Relations*, vol. III, 1941, 325). За разлику од претходне две, трећа нота није била одређена за јавност и њена суштина је била: „Италија и Немачка јемче југословенској влади да с обзиром на војну ситуацију неће с њихове стране постављати никакав захтев за војну помоћ“ (*Documents on German Foreign Policy*, Series D, Volume X, 312, dok. br. 178). Југословенска јавност је била упозната са целокупним текстом Пакта, као и прве две ноте преко дневних листова. Petranović, 1988, 123; Documents, 1953, D, XII, 353, dok. br. 205.

²² Petranović, 1988, 123

неко други, а не ја, који је изговарао речи у које ја нисам веровао. Ја верујем да сам доста фамилијарисован са говорничком вештином; према општем тврђењу да сам имао непобитан говорнички таленат, док међутим не верујем да сам икада узео реч са мање уверења. Све је било тако страно мени самом и мојим осећајима у толикој мери да ми је изгледало да сам потонуо у једну нереалну атмосферу. Живео сам у незапамћеним душевним мукама.”²³

Да је тог 25. марта 1941. Драгиша Цветковић био под огромним притиском, који се осећао у његовом гласу, сведочи и Михајло Константиновић, тада министар у Цветковићевој Влади. У својим мемоарима записује следеће:

„Уторак, 25. март 1941. Слушао сам пренос преко радија у 15 часова церемонију приступања. Био сам на великој муци. Утукло ме је. Јадан Драгиша, говорио је белим гласом“.²⁴

Са своје стране, у Цветковићевом рукопису видимо борбу која се одиграла у њему самом тог дана у Бечу. У даљем тексту пише:

1. 25.3.1941. 151.

sve ne može biti bolje. Jasno je da je gđ. Andrić odobravao potpis Pakta. Međutim, kad su komunisti preuzeli vlast u Beogradu, on je promenio mišljenje. U 1945. godine kvalifikovao "izdajom" ono što je bio odobrio 1941. godine.

Posle smo izvršili poslednje ispitivanje i upoređivanje dokumenta Cincamakovićem sam krenuo za Belvedere gde je bilo odredjeno mesto za ceremoniju potpisa. Tamo smo stigli oko 13. i 30 časova.

U dvorcu, imitacija veličine Luja XIV, sve je bilo gotovo za potpis. Jedino je falio Hitler. On se bio zadržao na stadiju da bi pozdravio japanskog ministra spoljnih poslova pri prelazu kroz Beč na putu za Moskvu, usled čega je ceremonija morala biti odložena za 14 časova.

Međutim mi smo već bili stigli u Belvedere. Ribentrop nas je primio pri ulazu u palatu pa nas je uveo u veliku salu gde su već čekali sakupljeni potpisnici našeg pristupa: za Japan general Okama, ambasador u Berlinu; za Mađarsku Stojai; za Rumuniju Bossay a za Bugarsku Draganočević. Ministar u Berlinu svaki za svoju zemlju. Glavno je zastupao Italiju, a Baldur von Schirach Nacional-Socialističku partiju.

Petnaest minuta posle nas došao je Hitler dočekan u pratnji zvuka vojne muzike i oduševljene aklamacije bečkog stanovništva. Ribentrop uzme reč pa izloži "želju" Jugoslavije da pridje "Svojnom Paktu. Ta reč" želja "čudno je zvonila u mojim ušima. Ta reč "želja" međutim označavala je četiri meseca tvrdoglavi otpor i sastružne dileme, četiri meseca ogorčene borbe i otpora gladajući pred sobom smrt u duši kada smo bili primorani da ustupimo terena pred nacističkom presijom. Poterani usred, opkoljeni sa svih strana, bili smo prinudjeni da pristupimo Paktu; - ali, poznata tri protokola pridružena Paktu označavala su naše pristupanje ~~štetnom~~ našoj nezavisnosti i našu vojnu nezavisnost, bez ikakvih stvarnih obaveza. Razmišljajući hladno i nepristrasno, ja bih trebao da se smatram zadovoljnim što je naša diplomacija mogla da iščupa vrlo moćnoj Nemačkoj takve koncesije, da je naše pristupanje Paktu bilo sam jedan simbolični gest. Naša je zemlja bila oslobođena od uzbudjive obaveze zajedničkog fronta sa osovinom protivu saveznika. Dato nam je pismeno obećanje da će "za ovo vreme" biti poštovana naša nezavisnost i naš integritet dok Rumunija nije mogla izbaci da bude teritorijalno strogo osigurana i ako je prišla Paktu; od nas nije se zahtevalo ni prolaz

* ~~zastupao~~ Pisac od velike vrednosti, Andrić je dugo vremena bio u našoj diplomatskoj službi. Srbi su ga smatrali kao Hrvata a Hrvati kao Srbina. U stvari, Andrić, rođen u Hercegovini, katolik, hipokritski je vrdao da se izjasni tako je služio sve režime. Bio je pomoćnik ministra kod Stojadinovića, zatim ministar u Berlinu pod mojom vladom. Posle 27. Marta on je sačuvali svoje mesto u pučističkoj vladi generala Simovića a posle napada Hitlerovog na Jugoslaviju, on je bio jedini od našeg diplomatskog personala u Nemačkoj koga Nacisti nisu bili internirali. Naš protiv, za sve vreme okupacije živio je mirno u Beogradu. Godine 1945 on je se među prvima pridružio Titu. Sada je predsednik Udruženja književnika. Kapu dole! Andrić je zaista odličan prevrtalčarista.

Sl.2 151 страна рукописа Драгише Цветковића

²³ Страна 152 (Подвукао Н. О.). Комплетан говор Драгише Цветковића може се пронаћи у В. Petranović, N. Žutić, 27. mart 1941 (tematska zbirka dokumenata), Beograd, 1990; F. Čulinović, 27. mart, 200-201. Такође, дневни листови су пренели говор југословенског председника Владе – „Правда“ бр. 13079 од 27. марта 1941.

²⁴ Константиновић, 1998, 344 (Подвукао Н. О.).

ni transport vojnih snaga preko naše teritorije, što nisu mogli izbeći ni Mađarska, ni Rumunija, ni Bugarska, pa čak ni udaljena Švedska. To je bila bitna koncesija koja je ostavila potpunu nestankom naše nacionalno šansi i omogućila nam da pridjemo Paktu simbolično bez izdaje naše časti. Uklješteni između verzosti ciljevima i interesima naših saveznika i pretnje nacista, mi smo se odlučili za jedini častan način da prebrodimo teškoće. Što se tiče forme, ljudi su se zadovoljili našim prijedlogom sa pola usta, a što se tiče suštine, tri dodatna protokola su nas obavezivala svake vojne saradnje protivu saveznika. Mi smo sačuvali našu potpunu neutralnost i tako smo izbegli našoj zemlji strahote rata. Da li smo mogli očekivati nešto bolje? Pitačje se postavilo: da li bi Hitler raspektovao svoje obećanje. Ja sam uveren da bi ga raspektovao, ne iz prijateljskih obzira, niti pak usled općajne predusretljivosti prema Jugoslaviji, već iz prostog razloga: što bi jednom uvaljen u avanturu sa Rusijom, on ne bi imao ni vreme, niti interesa ni želje da napadne jednu zemlju čiji su ekonomski proizvodi bili za njega od prvenstvenog značaja. U stvari ja bih mogao da se smatram zadovoljan uslovima koje smo otvrgli od Nemaca. Ali, ostaje gest prilaska Paktu, čisto formalni akt potpisa, koji je davao našoj zemlji spoljnu etiketu "pripadnika" Osovini, koji mi je bio odvratn i koji me je mučio. Na Balotgest je bio neizbežan.

Ne verujem da sam imao teških trenutaka u mom političkom životu od onih koje sam proživio toga 25. Marta, 1941. Pošto sam potpisao protokol pristupanja, ja sam pročitao deklaraciju Jugoslovenske vlade. Izgovarao sam reči rasgovetno, ali potpuno mehanički, i otušno. Moj glas mi je izgledao stran meni samome tako da mi se činilo kao da je to bio neko drugi, a ne ja, koji je izgovarao reči u koje ja nisam veroval. Ja verujem da sam dosta familiarisovan sa govorničkom reštinom, prema opštem tvrdjenju da sam imao nepobitna govornička talenata, dok međutim ne verujem da sam ikada usao reč sa manje uverenja. Sve je bilo tako strano meni samome i mojim osjećajima u tolikoj mjeri da mi je izgledalo da sam potpuno u jednu nerealan atmosferu. Ziveo sam u nezapamćenim duševnim mukama.

Donije sam se setio reči jednog starog državnika izgovorenih u Narodnoj Skupštini 1920. godine: „Politički ljudi ne treba da misle jedino na svoju ličnu ugodnost i sopstvenu političku reputaciju. Kada su u pitanju interesi nacije, oni treba da budu gotovi da prime udarce, da budu napadani pa čak i oklevetani. Nikakvi lični obziri ne treba da ih spreče da produže narodni posao prema svojoj savesti i ubeđenju...“

Lično ja sam znao da ću biti klevetan i optužen za akt koji sam izvršio toga dana, ali sam isto tako znao i bio ubeđenja sam time izvršio moju dužnost prema mojoj zemlji jer nije bilo nikakvog drugog izlaza. Ja sam znao da je to bio jedini način da spasem moju zemlju od jedne strašne katastrofe. Hitler je bio postavio svoj uslov na jedan nemilosrdan način: ili Pakt ili rat! Međutim, taj Pakt, koji nam je naturan, bio je Pakt ispražnjen od svoje suštine u tolikoj mjeri (narodito što se tiče vojnih obaveza) da je naše pristupanje u stvari bilo čisto simbolično. Ja verujem da sam dobro uradio što sam izvršio jedan simbolični gest da bих dobio jednu opipljivu stvarnost. Ja sam ustupio na formi ali sam dobio u suštini. Najзад ja sam znao da naše pristupanje nije bilo ništa drugo nego samo jedna provizorna odluka, jedna odluka očekivanja koja nam je dozvolila da dobijemo u vremenu i da sačuvamo opstanak.

Сл.3 152 страна рукописа Драгише Цветковића

„Доцније сам се сетио речи једног нашег државника изговорених у Народној скупштини 1920. године: „Политички људи не треба да мисле једино на своју личну угодност и сопствену политичку репутацију. Када су у питању интереси нације, они треба да буду готови да приме ударце, да буду нападани па чак и оклеветани. Никакви лични обзир не треба да их спрече да продуже народни посао према својој савести и убеђењу...“²⁵

Лично ја сам знао да ћу бити клеветан и оптужен за акт који сам извршио тога дана али сам исто тако знао и био убеђен да сам тиме извршио моју дужност према мојој земљи јер није било никаквог другог излаза. Ја сам знао да је то једини начин да спасем моју земљу од једне страшне катастрофе. Хитлер је био поставио свој услов на један немилосрдан начин: или Пакт, или рат! Међутим, тај Пакт, који нам је натурен, био је Пакт испражњен од своје суштине у толикој мери (нарочито што се тиче војних обавеза) да је наше приступање у ствари било чисто симболично. Ја верујем да сам добро урадио што сам извршио један симболични гест да бих добио једну опипљиву стварност. Ја сам уступио на форми али сам добио у суштини. Најзад ја сам знао да наше

²⁵ Мисли се на говор Николе Пашића (Појчао Н. О.)

приступање није било ништа друго него само једна провизорна одлука, једна одлука очекивања која нам је дозволила да добијемо у времену и да сачувамо опстанак.²⁶

*

...Пошто је церемонијал потписа завршен, присутне личности су окружиле Хитлера. Ја сам пак за то време измењао неколико речи са присутним представницима држава Централне Европе и Оријента које су већ раније приступиле Пакту. Министар Мађарске ми је отворено изјавио: „**Ја се радујем да видим сте се ви извукли боље него ли ми који смо приступили Пакту безусловно.**“ Румунски министар ми је учинио сличну изјаву. Што се тиче бугарског министра Драганова, он није могао да сакрије своје разочарење тако да ми је изгледало да је љут да види да је Југославија добила тако значајне концесије. Али ја мислим да је од свију највише био љутит Ђано који ми је упутио исте речи: „**Ја Вам честитам, господине Председниче, на добивеним уступцима које сте добили. Ви сте били много боље третирани него ли друге балканске земље,** итд...“²⁷

После тога за време ручка ја сам био постављен десно од Хитлера. Супротно своме обичају он је говорио врло мало. Ђано ми је изгледао мргодан и надурен тако да се цео ручак збивао у једној атмосфери крајње хладноће. Рибентроп је описао атмосферу следећим речима: „Када ми је говорио о држању југословенских министара, Хитлер ми је рекао да му је церемонија потписа оставила утисак једног погребa“²⁸ Па ипак, Хитлер свакако није био незадовољан постигнутим договором са Владом Краљевине Југославије. Свом маршалу Вилмхелму Кајтелу, који је дошао у Беч по његовом наређењу, Хитлер се похвалио да је напокон завршио са балканским позориштем и са великим задовољством планирао наредне кораке у Средоземљу.²⁹

О самој атмосфери у дворцу Белведере али и значају докумената који су тога дана у њему потписани, довољно говори кратка белешка Паула Шмита, Хитлеровог тумача, коју је он саставио тог дана у Бечу. Он записује Хитлерову изјаву Драгиши Цветковићу да „... уопште узевши, добијање приступа на Егејско море свакако представља највећи успех југословенске спољне политике, па ће ући у историју као „*Fereispruch*“ о ономе што је до данас представљало велике потешкоће за које није било разумевања, а што је било веома мучно за Југословене...“³⁰

²⁶ Крај 152. стране рукописа.

²⁷ Б. Петрановић наводи да није дат одговарајући публицитет ниједној од три ноте приступања пакту да се не би изазвала озлојеђеност других чланова осовине због уступака датих Југославији (Б. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 1988). Подвукао Н. О.

²⁸ Ribbentrop, 1954, 143.

²⁹ Keitel, 1964, 161.

³⁰ Documents on German, 1941, D, XII, 3542, dok. br. 207.

ПОЛИТИКА

ВЛАДИСЛАВ РИВИЊКАР, ОСНИВАЧ
рел. издата, 1. септембра 1914 год.
ДАРКО РИВИЊКАР, УРЕДНИК
рел. издата, 1. септембра 1914 год.
Др. СТОЈАНОВИЋ РИВИЊКАР, ДИРЕКТОР
рел. издата, 1. септембра 1914 год.
Директор: ВЛАДИСЛАВ СЛ. РИВИЊКАР
Уредници:
МИЛОМИР МИЛЕНОВИЋ и ЈОВАН ТАЊОВИЋ

ПРИМЕР 2 ДИИ. ТЕЛЕФОНИ:
Уредништво: 29-010, 29-205 и 29-202
Администрација: 29-007, 29-201

Београд, среда 26 март 1941
Број 11786 — Година XXXVIII

ПРЕТПЛАТА ЗА ЈЕДАН МЕСЕЦ
За Београд и Београд 44, за остале градове 48, за
укупно 50, за иностранство 60, за
рукописи се не враћају

ПОЛИТИКА
Политика 31
Београд, 26. 3. 41

УТВРЂИВАЊЕ ОДНОСА ИЗМЕЂУ ЈУГОСЛАВИЈЕ, НЕМАЧКОГ РАЈХА И ИТАЛИЈЕ

ЈУГОСЛАВИЈА ЈЕ ПРИСТУПИЛА ПАКТУ ТРИЈУ СИЛА ПОД

УСЛОВОМ ДА ЗА СВЕ ВРЕМЕ ТРАЈАЊА РАТА НЕМАЧКА

И ИТАЛИЈА НЕ ТРАЖЕ ПРЕЛАЗ НИТИ ПРЕВОЗ СВОЈИХ

ТРУПА ПРЕКО ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Немачка и Италија потврђују своју одлуку да ће суверенитет

и територијални интегритет Југославије свагда поштовати

После потписивања протокола о приступању Пакту трију сила

јуче по подне су г. г. Цветковић и Цинцар-Марковић били

примљени код г. Хитлера који је с њима дуже конферисао

Сл. 4 Насловна страна дневног листа "Политика" од 26. марта 1941.

ПОЛИТИКА ВЛАДА У ГОТОВИ

ИЗВЕШТАЈИ...

УРЕДНИШТВО...

ПРЕТПЛАТА...

ВРЕМЕ

Београд, среда 26 март 1941

Број 11786 — Година XXXVIII

ЈУЧЕ СУ У БЕЧУ УГОВОР О ПАКТУ ТРИЈУ СИЛА ДЕФИНИТИВНО

РЕГУЛИСАНИ ОДНОСИ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И СИЛА ОСОВИНЕ

НЕМАЧКА И ИТАЛИЈА ОБАВЕЗУЈУ СЕ

да за све време трајања рата

НЕЋЕ ТРАЖИТИ ОД ЈУГОСЛАВИЈЕ

НИ ПРОЛАЗ НИ ПРЕВОЗ СВОЈИХ ТРУПА

Две велике суседне силе потврдиле су

нарочитом нотом да ће суверенитет

и територијални интегритет

Југославије свагда поштовати

Вид, 25. марта. — Београд. — (Службеног саопштења) Југославинија је данас добила извесност да је у Београду, у присуству министра иностраних послова, др. Цветковића, потписан Пакт трију сила. Југославинија је такође добила извесност да је Немачка и Италија потврдиле своју одлуку да ће суверенитет и територијални интегритет Југославије свагда поштовати.

Вид, 25. марта. — Београд. — (Службеног саопштења) Југославинија је данас добила извесност да је у Београду, у присуству министра иностраних послова, др. Цветковића, потписан Пакт трију сила. Југославинија је такође добила извесност да је Немачка и Италија потврдиле своју одлуку да ће суверенитет и територијални интегритет Југославије свагда поштовати.

Измена нота о гаранцијама

Вид, 25. марта. — Београд. — (Службеног саопштења) Југославинија је данас добила извесност да је у Београду, у присуству министра иностраних послова, др. Цветковића, потписан Пакт трију сила. Југославинија је такође добила извесност да је Немачка и Италија потврдиле своју одлуку да ће суверенитет и територијални интегритет Југославије свагда поштовати.

Текст италијанске

Вид, 25. марта. — Београд. — (Службеног саопштења) Југославинија је данас добила извесност да је у Београду, у присуству министра иностраних послова, др. Цветковића, потписан Пакт трију сила. Југославинија је такође добила извесност да је Немачка и Италија потврдиле своју одлуку да ће суверенитет и територијални интегритет Југославије свагда поштовати.

Сл 5 Насловна страна дневног листа "Време" од 26. марта 1941.

У даљем тексту рукописа Драгиша Цветковић се удаљава од онога што нас у овом раду занима – његовог доживљаја 25. марта – па се на сам рукопис више нећемо ни враћати. У досада изнетом материјалу очигледно је настојање Цветковића да додатно образложи добре стране постигнутог споразума. Пишући своје мемоаре десетак година после овог догађаја, када се много тога догодило на карти света и битно променило ток историје човечанства, Драгиша Цветковић из Париза пише у детаље образлажући своје поступке и недвосмислено осликавајући ситуацију у којој се нашао као председник владе једне суверене земље. Када се прочитају ови делови његове мемоарске грађе, упадљиво је да он, и док пише дневничке белешке, води полемику са онима који су га, у међувремену, прогласили издајником и државним непријатељем, увек и изнова понављајући аргументацију због које је приступање Пакту био прихватљив и крајње рационалан чин. Данас је мали број истраживача који се не слажу, макар у већем делу, са анализама председника Владе Краљевине Југославије и потписника приступања Тројном пакту.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије (АЈ)

Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача,
110 ф. 3572

Архив САНУ

Историјска збирка, 14387/10487

Војни архив (ВА)

Изјава Мите Димитријевића, Војни архив, Ф – 44/2-20-2

Приватна збирка Видосава Петровића

Драгиша Цветковић, *Сећања* (рукопис)

Дневни листови:

Време, 26.март 1941

Политика, 26. март 1941

Објављени извори

Keitel, W, Irving D (1964) *In the Service of the Reich – the Memoirs of Field Marshal Keitel*, London

Константиновић М. (1998), *Политика споразума, Дневничке белешке 1939 – 1941, Лондонске белешке 1944 – 1945*, Нови Сад

- Petranović B, Žutić N. (1990) 27. mart 1941 (tematska zbirka dokumenata), Beograd
- Ribbentrop J (1954) *The Ribbentrop memoirs*, London
- Sontag, J.R (1953) *Documents on German Foreign Policy*, vol VIII- XIII , Waschingon
- Jones S., Myer D (1941) *Documents on American Foreign Relations*, vol. III, Boston

Литература:

- Avramovski Živko (1996), *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939–1941*, 1-3, Beograd
- Алексић Д (2011), *Генерал Петар Пешић о Пакту 25. марта 1941*, у: Архив, часопис Архива Југославије, 1-2, Београд, , 114- 130
- Barker E (1978), *Britanska politika na Balkanu u II svjetskom ratu*, Zagreb
- Petranović B (1988), *Istorija Jugoslavije*, Beograd
- Петровић В, (2009) *Драгиша Цветковић њим самим*, Ниш
- Terzić V (1983) *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, Ljubljana–Beograd–Titograd
- Čulinović F (1965) *27.mart*, Zagreb,

Summary

Nebojša Ozimić

DRAGIŠA CVETKOVIĆ AND ACCESSION TO THE TRIPARTITE PACT

The signing of the agreement on the accession of the Kingdom of Yugoslavia to the Tripartite Pact and how to avoid it was the main topic dealt with by the state top of Yugoslavia for several months in 1941. The difficult acceptance of this possibility also led to resignations in the Government of the Kingdom of Yugoslavia. On the very moment of signing the accession to the Tripartite Pact, Dragisa Cvetkovic left detailed notes from which the most clearly depicts his mental state these days